

»Ko bi bil pri Trojici, tudi ti ne bi bil socialist ...«^{*}

Marjan Toš^{**}

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.251>
CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: 94(497.4-18):929Kraigher A.

Potrjeno – Accepted: 10. 6. 2024 | Objavljeno – Published: 16. 9. 2024

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Marjan Toš: »Ko bi bil pri Trojici, tudi ti ne bi bil socialist ...«. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 95=60(2024), 1, str. 34–54

Občinski odbori na podeželju v desetletju pred prvo svetovno vojno so bili na slovenskem Štajerskem – razen v mariborski okolici – večinoma v slovenskih rokah. Nemci in nemškutarji pa so trdno držali v svojih rokah večino mest (Maribor, Celje, Ptuj, Slovenska Bistrica, Ormož) in tedanje trge, med njimi tudi Sv. Lenart v Slovenskih goricah. Nemci so imeli za trdno oporo svojega delovanja še dve »bojni organizaciji«, ki sta bili Schulverein¹ in Sudmark². Nazorsko sta se sicer malenkostno razlikovali, saj je

^{*} Članek je posvečen spominu na 110-letnico prve izdaja Kraigherjevega Kontrolorja Škrobarja in 110-letnici Kraigherjeva odhoda iz Sv. Trojice, v kateri je pustil globoke sledi.

^{**} Marjan Toš, doktor in magister zgodovinskih znanosti, prof. geografije in zgodovine, upokojeni muzejski svetovalec, 2230 Lenart v Slovenskih goricah, marjan.tos@gmail.com – Marjan Toš, PhD in Historical Sciences, Professor of History and Geography, retired Museum Consultant, SI 2230 Lenart v Slovenskih goricah, marjan.tos@gmail.com

¹ Deutscher Schulverein so ustanovili 2. julija 1880 na Dunaju. Njegov namen je bil predvsem, da s šolstvom vodi Abwehrekampf zlasti na narodnostnih mejah, v resnici pa da bi germaniziral nenemške narode.

² Sudmark, nemško društvo, ki je v letih pred prvo svetovno vojno skrbelo za gospodarsko stran graditve »nemškega mostu do Jadrana«, in to predvsem na slovenskem Štajerskem. To nemško obrambno društvo je bilo ustanovljeno v Gradcu 24. 1. 1889 in je nudilo gospodarsko pomoč Nemcem na mešanih ozemljih Štajerske, Koroške in Kranjske. Finančno je podpiralo nemške kmete, obrtnike in je skrbelo za njihovo

bila prva, to je Schulverein, nemško liberalno usmerjena, druga pa je bila antisemitska, a sta se obe pri raznarodovalnem delu medsebojno dopolnjevali³. Pri Sv. Lenartu je bil Schulverein izjemno ofenziven, saj so imeli trško Nemci v svojih rokah politično in ekonomsko moč. Pri Sv. Trojici Schulvereina sicer ni bilo, a so bili ekonomsko najmočnejši tržani prav tako Nemci. Po prelomu 19. in 20. stoletja je v desetletju pred prvo svetovno vojno pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah živel zdravnik in pisatelj dr. Alojz Kraigher. Leta 1914 je izdal Kontrolorja Škrobarja. Zanimiva, literarno obarvana slika narodnostnih razmer na slovensko goriškem podeželju, tudi po 110 letih nosi v sebi neverjetno bogato sporočilo o »narodnostni mizeriji« v teh krajih in kliče po novem Škrobarju.

Ključne besede: Slovenci, Nemci, Škrobar, Cankar, Kraigher, Weixl, Lenart, Sv. Trojica.

Marjan Toš: "If you were in Trojica, you wouldn't be a socialist either ...". Review for History and Ethnography, Maribor 95=60(2024), 1, pp. 34–54

In the decade before the First World War, municipal committees in rural areas in Slovene Styria – except in the Maribor area – were mostly in Slovene hands. The Germans and the Germanizers, however, had a firm grip on most of the towns (Maribor, Celje, Ptuj, Slovenska Bistrica, Ormož) and the squares of the time, including Sv. Lenart in Slovenske gorice. The Germans had two other "fighting organisations" as a firm basis for their activities, the Schulverein and the Sudmark. Although they differed slightly in outlook, the first, the Schulverein, being German liberal and the second anti-Semitic, the two complemented each other in their work of extermination. In Sv. Lenart, the Schulverein was extremely offensive, since the Germans in the market had political and economic power in their hands. There was no Schulverein in Sv. Trojica, but the economically most powerful people of the market were also Germans. After the turn of the 19th and 20th centuries, in the decade before the First World War, the physician and writer Dr. Alojz Kraigher lived in Sv. Trojica in the Slovenske gorice region. In 1914 he published Kontrolor Škrobar (Controller Škrobar). This interesting, literary picture of the ethnic situation in the Slovenian Goriška countryside, even after 110 years, carries a vibrant message about the "national misery" in these places and calls for a new Škrobar.

Keywords: Slovenes, Germans, Škrobar, Cankar, Kraigher, Weixl, Lenart, Sv. Trojica.

povezovanje in sodelovanje (prim. Gradivo 13. sociološke delavnice Spomin na preteklost – Časovnost nečasovnega, Kamnik, 29. 3. 2007). To društvo je poleg Schulvereina vsiljevalo večvrednostno nemško ideologijo na slovenskem Štajerskem, kjer je imelo veliko podružnic, ki so delovale izredno organizirano in ofenzivno. Kljub temu pa so ob koncu 19. stoletja slovenski Štajerci postajali vse bolj enakopravni del slovenskega naroda, z razvito kulturo, znanostjo in umetnostjo, s političnimi, kulturnimi in gospodarskimi organizacijami, ki so krepile slovenstvo. To je bilo še posebej pomembno ob narodnostni meji med Šentiljem in Radgono, v širšem zaledju Slovenskih goric.

³ Teply, str. 485.

I.

V prvih letih dvajsetega stoletja je prišlo v slovenskem taboru na Štajerskem do velikih političnih sprememb⁴. Sloga⁵ je postajala vse bolj anahronizem, saj so na dnevni red prihajale teme, ki so presegale gole okvire narodno-jezikovnih problemov, na katerih je temeljila njena politika. V ospredje so silili problemi socialnega, gospodarskega in kulturnega značaja, ob katerih so se lomila kopja različnih ideoloških nazorov. Mladi intelektualci, ki so se ob menjavi generacij uveljavljali v družbi, so že na začetku uvideli, da je sloga postala glavni zaviralec napredka, kajti slogaški politiki so še vedno imeli moč nad narodom, tudi finančno; mladi, še neuveljavljeni politiki, pa so potrebovali ogromno energije in znanja, da so lahko svoje ideje sloge vajenim ljudem predstavili in tudi uveljavili. Katoliški tabor, v katerem je doraščala generacija »treh risov«, še posebej politično genialna osebnost dr. Antona Korošca, je vse pogosteje napadal liberalno misleče štajerske politike, hkrati pa zavračal politiko sloge, ki je postajala neučinkovita. Najradikalnejši je bil v tem oziru dr. Anton Korošec, ki je junija 1901, na ustanovnem zboru Katoliškega političnega društva v Slovenski Bistrici, prvič javno in ostro kritiziral tedanjo slovensko uradno politiko na Štajerskem, »češ da je brez vodstva, brez smeri, brez načel, a poslanci brez stikov z ljudstvom«. Na istem mestu je prvič tudi javno zahteval ustanovitev katoliške slovenske kmetijske stranke. Ta je bila ustanovljena v Mariboru leta 1907 in njen prvi predsednik je postal deželni in državni poslanec Ivan Roškar z Malne⁶. Stranka je dobila veliko podporo v celotnih osrednjih Slovenskih goricah, še posebej na lenarškem območju in tudi

⁴ Branko Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo? Slovenska politika na Štajerskem v letih 1906–1914*, Celje 2005, str. 11.

⁵ Slogaštvo pomeni v slovenski zgodovini zadnje tretjine 19. stoletja sodelovanje liberalne in konservativne struje. Njegov nastanek postavimo v čas po prvem razcepu slovenske politike 1872–1876. Od tu naprej sta obe struji vodili slovensko politiko v državnem zboru ter deželnih zborih in za volitve so postavljali skupne kandidate. Kljub vsej slogi je imela vsaka od obeh struj svojo politično usmeritev: katoliška je izdajala svoj časopis *Slovenec*, liberalna pa Slovenski narod. V imenu sloge so liberalci upoštevali »krščansko« in »katoliško podlago« kompletne politike. Za katoliškim taborom po moči v stranki in zaradi močnih položajev v mestih ter tudi na podeželju niso zaostajali. Vseeno pa je občasno prihajalo do trenj in nastopov proti uradnim slogaškim kandidaturam na volitvah. Konec sloge ter nastanek ločenih katoliških in liberalnih strank v devetdesetih letih 19. stoletja in na začetku 20. stoletja na Kranjskem, Štajerskem ter Goriškem so prinesla vedno večja nasprotja ter nova katoliška miselnost. Slogaštvo so poskušali neuspešno ohraniti zadnji slogaški politiki, kot sta bila Miroslav Ploj ter Franc Jurtela (prim. *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979).

⁶ Ivan Roškar, umni gospodar in politik, rokopis referata za simpozij v Jurovskem Dolu dne 24. avgusta 2019, arhiv Marjana Toša in Občine Sveti Jurij v Slovenskih goricah.

v Sveti Trojici⁷, kjer so bili politično in gospodarsko sicer maloštevilni Nemci močnejši od Slovencev. Zato so se na prelomu 19. in 20. stoletja in v desetletju pred prvo svetovno vojno odvijale narodnostne »praske« in »boji« tako v Sveti Trojici kot še bolj v sosednjem Lenartu, ki je sicer na zunaj kazal nemško lice, v resnici pa je bil slovenski. Podobno je bilo pri Sveti Trojici. Okolica obeh trgov je bila povsem slovenska. Leta 1910 je v Lenartu živel 622 prebivalcev, pred začetkom 1. svetovne vojne pa 637 prebivalcev⁸. Po ljudskem štetju iz leta 1900 so pri Lenartu našeli 306 Nemcev in 297 Slovencev, leta 1910 so našeli 323 Nemcev in 302 Slovence. Okolica je bila povsem slovenska, saj je štel lenarški sodni okraj po ljudskem štetju iz leta 1900 samo 380 Nemcev in 17.115 Slovencev. Za narodnostne razmere pri Lenartu je bilo pomembno predvsem to, kako so bili usmerjeni uradniki v posameznih uradih in pripadniki svobodnih poklicev. Manj zanimive kot pri Lenartu so bile narodnostne razmere v okoliških krajih, kjer narodnostnih bojov med Nemci in Slovenci tako rekoč ni bilo. Med intelektualnimi poklici so igrali važno vlogo zdravniki, med katerimi je najbolj izstopal dr. Alojz Kraigher iz Sv. Trojice. Za narodnostno življenje in utrjevanje slovenstva sta bili zelo pomembni ustanovi šola in župnišče. Lenarška šola je bila pomembna slovenska postojanka, na veljavi pa je pridobila zlasti po letu 1895, ko je bila pri cerkvi v trškem središču zgrajena nova šolska zgradba, ena najlepših na slovenskem Štajerskem⁹. Zaradi močne slovenizacije šole so lenarški Nemci leta 1909 ustanovili Schulvereinsko šolo¹⁰ in zanjo zgradili novo šolsko poslopje¹¹. Vodil jo je nadučitelj Otto Flory, slovensko šolo pa nadučitelj in velik narodnjak Radoslav Kopic. Za nemško

⁷ Leta 1419 se je naselbina na območju današnjega trga Sv. Trojica imenovala GRADISCHEN, po letu 1643 pa Sv. Trojica (prim. Jože Curk, Topografski zapiski iz leta 1962).

⁸ Almanah Lenart 1989–1999, Lenart 1999, str. 9. Pred prvo svetovno vojno so bili lenarški tržani predvsem trgovci in obrtniki; industrije, razen manjše opekarne, ni bilo. Trgovina in obrt sta zadoščali dnevnim potrebam trškega in tudi okoliškega kmečkega prebivalstva. V trgu je bilo 5 trgovin z mešanim blagom, 1 trgovina z železnino, steklom, usnjem in mineralno vodo. Lenart je takrat premogel 3 pekarn, 2 mesariji, 2 čevljarja, 2 mizarja, 2 kleparja, po enega krojača, brivca, lončarja, medicarja in svečarja, sedlarja, zidarja, ključavničarja, kolarja in urarja. Bilo je 8 gostiln; med njimi je bila slovenska samo Arnuševa. Gostilničarji so se šteli med najpomembnejše lenarške tržane.

⁹ Dobila je vzdevek »lenarška lepota«.

¹⁰ Deutscher Schulverein – Nemško šolsko društvo so ustanovili 2. julija 1880 leta na Dunaju in je bil namenjen za germanizacijo nenemških narodov v monarhiji, tudi Slovencev na Štajerskem. To je bila zasebna nemška šolska organizacija v Avstro-Ogrski, ki je veliko pripomogla k uresničevanju nemškega raznarodovanja, in to še zlasti v obmejnih predelih med Šentiljem in Mariborom ter tudi na območju osrednjih Slovenskih gor. Društvo je bilo razpuščeno po prevratu leta 1918, a je še naprej tajno podpiralo delovanje nemške manjšine na območju Kraljevine SHS in v 30. letih 20. stoletja. Aktivno je sodelovalo tudi pri nacifikaciji.

¹¹ Današnja »zgornja šola« na Ptujski cesti v Lenartu.

šolo ni bilo dovolj otrok, zato so vanjo poleg nekaterih kmečkih in viničarskih otrok iz okolice Lenarta vozili tudi otroke iz dunajske sirotišnice. Vsako leto so pripeljali v Lenart po 20 do 30 sirot. V to šolo so vozili svoje otroke tudi trojiški Nemci in nekateri kočarji ter viničarji, ki so bili odvisni od svojih nemških gospodarjev. Pri Lenartu je po letu 1908 postala izredno pomembna vloga liberalnega društva Sokol, ki ga je vodil krog okoli dr. Milana Goriška¹². Pri Sv. Trojici v tem času lenarški Sokol ni imel javnih podpornikov. Trg Sv. Trojica¹³ je proti prelomu 19. in 20. stoletja počasi pridobival na pomenu in krepil svojo ekonomsko, družbeno in kulturno funkcijo. K temu so veliko pripomogla tudi romanja k božjepotni cerkvi sv. Trojice.

Slika 1: Ena od starejših razglednic Sv. Trojice

Pomembno vlogo na kulturnem in duhovnem področju je takrat odigrala šola. Gospodarski, prosvetni in kulturni pomen Sv. Trojice je bil v tem času že prepoznaven. Kraj je imel razvito šolstvo, zgodaj je dobil pošto in imel je

¹² Dr. Milan Gorišek (1878–1957), slovenski narodnjak, lenarški odvetnik, liberalni politik, voditelj Sokola in osrednja osebnost narodnostnega gibanja pri Lenartu pred prvo svetovno vojno. Ob prevratu 1918 je bil odločen podpornik generala Maistra, ki mu je pomagal z denarjem in z živežem za njegovo vojsko v bojih za slovenski Maribor in Štajersko. Med obema svetovnima vojnoma v prejšnjem stoletju je bil med leti 1925–1936 tudi lenarški župan.

¹³ Sv. Trojica je bila razglašena za trg leta 1872.

zdravnika. Nadvse pomembno je bilo društveno delovanje; prvo in najstarejše društvo v kraju je bilo gasilsko (Požarna bramba), ki je bilo ustanovljeno že leta 1875¹⁴.

Pri Sv. Trojici so leta 1908 ustanovili še Slovensko katoliško izobraževalno društvo, h kateremu je pristopilo 24 mož in mladeničev. Predsednik je bil Franc Zemljič, podpredsednik pa pater Nikolaj Meznarič. Tajniške naloge je opravljal župnik Pij Žankar; njegov namestnik je bil Matija Vračič, razgledani kmet in umni gospodar iz Sp. Senarske. Blagajniško poslovanje so zaupali Rudolfu Rojku in njegovemu namestniku Lavoslavu Perku. Društveni knjižničar je bil Franc Perko, pregledovalca računov pa Jožef Švarc in Matija Majhenič. Ustanovitev tega društva so pozdravili celo v bližnjem Lenartu¹⁵. Ob ustanovitvi so med drugim izpostavili pomen šolskega pouka v materinem jeziku in vlogo šole pri tem. Desetletje pred prvo svetovno vojno je poleg narodnostnih prask, o katerih sta občasno poročala Slovenski gospodar in ptujski časopis Štajerc, zaznamovalo kulturno in društveno življenje, ki se je odražalo tudi na zunaj.

II.

O tem je pisal tudi Ivan Cankar, ki je med novembrom 1910 in majem 1911 živel pri svojem prijatelju, trojiškem zdravniku dr. Alojzu Kraigherju¹⁶. Dr. Alojz Kraigher se je rodil 22. aprila 1877 leta v Postojni kot najstarejši od trinajstih otrok. Oče je bil premožen trgovec in posestnik. Osnovno šolo je obiskoval v Postojni in slabo leto je bil njegov domači učitelj pesnik Fran Gestrin. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu in v Ljubljani. Leta 1897 se je vpisal na medicino na Dunaju. Tam je tudi promoviral leta 1903; najprej je služboval v Ljubljani (1903–1905), nato pa kot splošni zdravnik v Bovcu (1905–1907). Kot okrajni zdravnik je najprej delal pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah (1907–1914) in nato v Ljubljani (1914–1922), kjer je v letih 1919–1922 vodil mestno bolnišnico. Prizadeval si je za ustanovitev samostojne Medicinske fakultete v Ljubljani (1919); naslednje leto je postal ravnatelj Ljubljanske

¹⁴ Trojiško gasilsko društvo je drugo najstarejše na lenarškem območju in je med starejšimi društvi v Sloveniji. Ob ustanovitvi je bil v njem prevladujoč nemški vpliv.

¹⁵ Slovenski gospodar, letnik 1908, UKM Maribor (prim. *Trojiška kronika* (Življenje na odru), Sv. Trojica 2001, 28 in *Slovenski gospodar* z dne 23. aprila 1908).

¹⁶ Alojz Kraigher sodi med najpomembnejše slovenske naturaliste. Zaslovel je predvsem z romanom Kontrolor Škrobar, v katerem je slikovito opisal narodnostne boje v osrednjih Slovenskih goricah na začetku 20. stoletja in posebej izpostavil značajske lastnosti predstavnikov svobodnih poklicev in inteligence pri Lenartu in pri Sv. Trojici. Kraigher je bil zdravnik pri Sv. Trojici v letih 1907–1914.

deželne bolnišnice, a so ga že čez dve leti politično upokojili (1922). Dr. Kraigher je v letih 1922 in 1923 študiral stomatologijo v Münchnu; po specializaciji je delal kot zobozdravnik v Gorici do leta 1929, ko se je pred fašizmom umaknil v Ljubljano. Leta 1938 je kandidiral na listi Zveze delovnega ljudstva in postal član Komunistične partije; istega leta je bil zaprt zaradi podpisa Kmetsko-delavske spomenice. Med II. svetovno vojno je sodeloval z OF, bil je zaprt, januarja 1944 pa interniran v taborišče Dachau. Leta 1945 ga je Medicinska fakulteta v Ljubljani imenovala za častnega profesorja zaradi zaslug pri njenem ustanavljanju in istega leta je postal bibliotekar Centralne medicinske knjižnice, kjer je delal do upokojitve leta 1948. V letih 1946 in 1947 je bil tudi urednik Zdravstvenega vestnika. Umrli je 25. februarja 1959 v Ljubljani. Bil je velik humanist in je vedno pomagal pomoči potrebnim, ne da bi pri tem omenjal plačilo. Zato so ga Trojičani sprejeli medse kot priljubljenega ljudskega zdravnika.

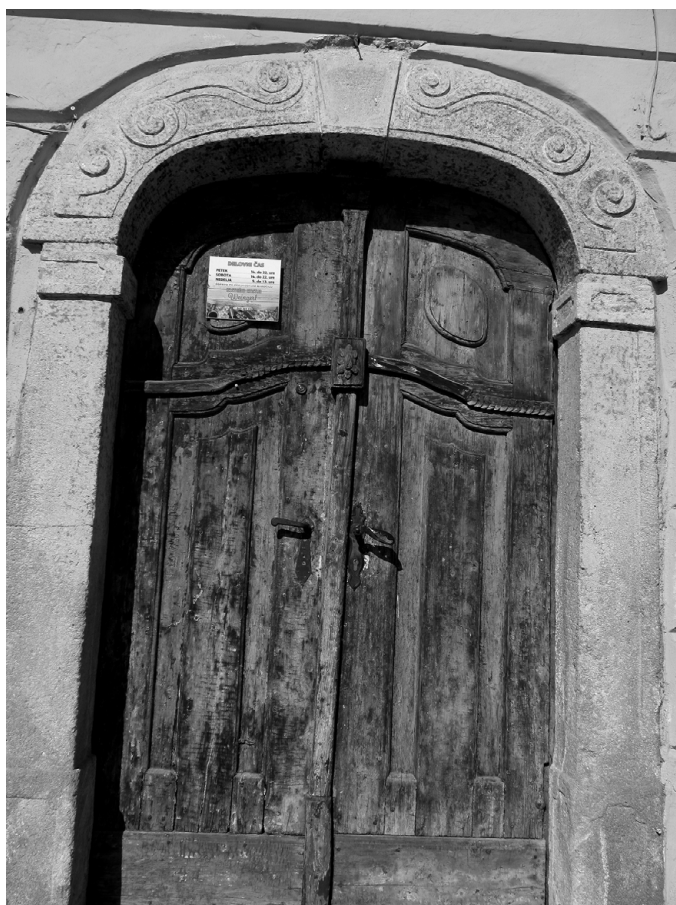
Slika 2: Dr. Alojz Kraigher

Dr. Alojz Kraigher je kot pisatelj pisal dramska in pripovedna dela, kjer opisuje družbene in politične razmere pred prvo svetovno vojno, življenje slovenskega meščanskega izobraženstva in malomeščanstva; pomembni motivi so ljubezen in erotika ter politični boj za ohranitev slovenstva. Izbor novel je izdal v zbirki Novele, posthumno pa je izšla še zbirka Na robu življenja, v kateri je zbrana kratka vojna in taboriščna proza. Njegovi najbolj znani deli sta drama Školjka in roman Kontrolor Škrobar, za njegovo najboljšo delo pa

velja enodejanka Drama na travniku. Sicer je pisal tudi književne recenzije, članke s področja literature, kulture in medicine, študije in polemike.

Slovenske gorice in narodnostne boje v desetletju pred prvo svetovno vojno je literarno imenitno opisal v romanu Kontrolor Škrobar. To je verna podoba narodnostnih in političnih razmer, v katerih so prihajali do izraza tudi značaji avstrijskega uradništva, ki je ostajalo »bogu in cesarju« zvesto, čeprav so mnogi med njimi v srcu že krepko čutili slovenski domoljubni naboj. Roman predstavlja tudi običajno, vsakdanje ljubezensko življenje in gostilniške praske, ki so se dogajale ob vsaki malenkosti. Osrednje like si je Kraigher izposodil kar od nekaterih najvidnejših narodnostnih delavcev, državnih uradnikov in lenarških intelektualcev. Slovencev in Nemcev. Mnogi so menili, da je glavni junak romana lenarški sodnik in kasnejši sodni starešina dr. Ožbolt Ilaunig. Ta se je v romanu celo sam našel in tega Kraigherju ni zameril. Ta ocena je veljala lep čas in ni jih bilo malo, ki so Ilaunigu v šali govorili, da je bil za model glavnega junaka v Kraigherjevem romanu Kontrolor Škrobar, torej »kontrolorja Arnošta«. Ilaunig je o tem v svoji avtobiografiji »Moje življenje I.–XIII.« celo sam zapisal, da »so bili moj temperament in moji dogodljaji Kraigherju v marsikaterem oziru povod, da je to uporabil za svoj roman in to na način, da bi lahko vsak vse otipal«. Kraigher se je tej oceni izogibal in jasno navedel, da je sicer res opisoval po modelih, »vendar sem vse svoje like dvigal v romantičnosti. Vsi so pravzaprav mnogo lepši, kot so bili«. Ilaunig je res živel veselo ljubezensko življenje in tudi nikoli ni tajil, da je bil narodno omahljiv, saj se je poročil z Nemko. A svojo »narodno usodo«, o kateri je sam pisal v omenjeni avtobiografiji, je reševal z veselim družabništvom, petjem in pitjem, »nato pa na državnozborskih volitvah volil nemškega kandidata«. Bolj kot ocena, da je bil Kraigherju za model Ilaunig, bo držala novejša ugotovitev, da je pisatelj za »Arnoštov model« uporabil lenarškega notarja Franja Štupico, ki ga je Ilaunig tudi označil za »narodnega omahljivca, ki je na volitvah dokončno kapituliral«. Prava resnica pa je po mojem mnenju nekje v sredini, saj sta bila oba, torej Ilaunig in Štupica, primerna za literarno uporabo in prispodobo uradnikov takratnega časa, ki jih je dr. Alojz Kraigher kot okrajni zdravnik pri Sv. Trojici zelo dobro poznal. O romanu je dejal, da je začel »pisati Kontrolorja Škrobarja spomladi 1910. A prav to leto so se pripravljali pri Sv. Jedrti na občinske volitve. Snov mi je rasla in se mi razvijala v zasnovi in pod peresom spričo vseh jedrških volitvenih in družbenih dogajanj, spletk, škandalov in vsega drugega ... Na tujem si se šolal, iz tujega si se šolal, iz domačega pa ustvarjaš.« Kontrolorja Škrobarja je pri Sv. Jedrti sprejel dr. Žižek, ki ga je popeljal po vasi in mu dal prve informacije: ... »Peš ste torej prišli? ... Tešč ste še tudi. Sem pojdiva. Gostilničar je sicer klerikalec ... No, ta vaša davkarija – osje gnezdo ... Tu vam še odgovorijo ne slovenski. Sodnija bi še bila, čeprav je nižje uradništvo razen dveh pisačev tudi vse nemčursko ... Vaš prednik je

bil naš človek ... Notar dr. Kurbus je mož stare šole. Slogaš in konzervativec. En zdravnik je Nemec, drugi Slovenec. Našemu gre boljše. Poštar je Slovenec, a poštni pečat je nemški. ... Dr. Črnko je Kranjec. Tudi vi ste Kranjec. No, to še ni noben greh ... Med trgovci je en sam Slovenec. Obrtniki skoraj vsi nemškutarji ... Naša šola je seveda utrakvistična¹⁷. Leta 1950 je Alojz Kraigher v tekstu Po štiridesetih letih napisal, »da je vse svoje like v romanu dvignil v romantičnosti. Vsi so pravzaprav mnogo lepši, kot so bili v resnici ... Škrobar sam je portret samo do neke meje. Škrobar je skombiniran tip za reprezentanta nacionalne mlačnosti, strahopetnosti ...« Kraigher je v romanu opisal tudi slovenskega zdravnika Franja/Franceta/ Tipliča (1869–1918), ki je bil poznan kot izredno napredni narodno-politični delavec in tesen sodelavec lenarških

Slika 3: Vhodna vrata nekdanje Golobove gostilne pri Sv. Trojici še iz časov, ko je skozi njih prihajal Ivan Cankar/Foto Marjan Toš

¹⁷ *Trojiška kronika*, druga dopolnjena izdaja, (ur. Marjan Toš) Sv. Trojica 2015.

narodnjakov, še posebej dr. Milana Goriška. Leta 1900 je prišel k Sv. Lenartu za drugega okrajnega zdravnika, po izbruhu prve svetovne vojne pa je bil edini zdravnik v osrednjih Slovenskih goricah. Bil je zelo delaven mož, do revežev in bolnikov izredno socialno čuteč in med ljudmi zelo priljubljen. Cenil ga je tudi dr. Kraigher, ki je Slovenske gorice zapustil leta 1914 in ni poznal razmer med prvo svetovno vojno. Dr. Tiplič v romanu nastopa kot dr. Njivar. Glavni junak romana, kontrolor Arnoš, je v romanu predstavljen tudi kot velik ženskar in ljubimec. Stanoval je pri učitelju Belni v Lenartu in Belna ga je hotel celo za zeta. Nič ga pri Arnošu ni motilo, tudi razmerje z njegovo ženo Berto ne. Mogoče bi se odločil drugače, če bi zahajal v gostilne in krčme, ki so bile Arnošev drugi dom, saj je rad na veliko popival in se družil tudi s preprostimi ljudmi, vaščani in tržani. Tračev mu ni manjkalo in tudi Kraigher je to dogajanje odlično poznal. Dodobra jih je spoznal tudi Cankar, ki mu po prihodu v Slovenske gorice trojiška gostilniška družba ni bila tuja.

III.

Ivan Cankar se je spomnil prijatelja dr. Lojza Kraigherja v stiski in mu poslal pismo z bridko opombo *»enoindvajset knjig sem napisal, pa si danes ne morem kupiti poštene obleke«*. Kraigher se je brž odzval, obenem ljubeznivo povabil tovariša iz mladih let ter že v tem pismu odprl tudi dva zanimiva problema, ki sta ga že prej zaposlovala in ju je mislil zastaviti javno, pa ni našel razumevanja pri uredništvu »Ljubljanskega zvona«. Najprej je očital, da Cankar ne da od sebe česa velikega ali vsaj večjega, da pobiramo že vrsto let samo drobtine z njegove mize, da so to igračke, ne pa resnična dela. Če so *»vkljub temu višek naše beletristike, to ni tvoja zasluga, to je naše siromaštvo«*. Tako je čisto naravnost zapisal in skušal po svoji vesti pokazati tudi na vzroke vsega tega: *»Ti mnogo preveč zaničuješ življenje, da bi se mogel zbrati za kaj resnično velikega. In zaničuješ ga, ker si razočaran sam nad seboj.«* Drugo vprašanje, ki ga je odprl Kraigher v tem pismu, pa je bilo politične narave¹⁸. Cankarja je povabil v Slovenske gorice in v svojem povabilu pripisal en sam pogoj: *»V konflikt me ne smeš spraviti s svojim jezikom, niti v verski, niti v političen ali kako drugačen.«* Vedel je, da je prijatelj socialist, bil pa je tudi prepričan, da – tako kakor noben Kranjec – ne pozna štajerskih razmer, ki da so naravnost obupne. Tudi sam bi bil bržkone socialist, ko bi živel v Trbovljah, le da bi zahteval od stranke tudi narodnostnega boja, toda: *»Ko bi bil Ti pri Trojici, bi tudi ne bil socialist.«* Jasno je, da je Kraigherja motila predvsem narodnostna malobrižnost socialne demokracije na Štajerskem, sicer pa se ji je, čeprav še

¹⁸ Cankarjevo zbrano delo XXVIII, 62–67. Novi svet 1950 in Pisma Ivana Cankarja II, 317.

pristaš narodnonapredne stranke, po volitvah leta 1907 bolj in bolj približeval. V tej zvezi so zelo značilna njegova pisma predstavniku levega krila te stranke, malo pozneje že dejavnemu članu socialnodemokratske stranke dr. Henrikumu Tumi: *»Stranka naj postane res poštena napredna stranka, magari kopija socialne demokracije.«* In še: *»Prej ali slej pademo itak vsi skupaj socialnim demokratom v naročje.«*¹⁹ Ivan Cankar je od Sv. Trojice pošiljal pisma prijateljem v Ljubljano. V enem od pisem je Cankar definiral moreče ozračje, v katerem je duhovna dejavnost sproti zamirala od strupenega nemškutarjenja²⁰. Ko se je Ivan Cankar vrnil iz Trojice na Rožnik, je pisal prijatelju: *»Oprosti mi, da Ti pišem šele zdaj – to je nemarnost pa rožniško veselje! Od srca se zahvaljujem Tebi pa Tvoji gospej za vso gostoljubnost in prijaznost. Šele zdaj se prav zavedam, kako sem oboje do skrajne meje izrabil. Morda bo le Bog dal, da vama kdaj povrnem dobro za dobro!«* (Rožnik, 20. maja 1911). Med Cankarjevimi pismi iz Svete Trojice je še posebej zanimivo pismo Nini in Karlu Bergmanu konec novembra 1910: *»Zamedlo nas je, da je veselje! Pa vendar ne tičimo doma! Doslej sem oblezel že mnogo slovenjegoriških vasi in trgov – same svetnike: sv. Lenart, sv. Ana, sv. Anton, sv. Benedikt, sv. Bolfenk, sv. Jurij itd. Kraji se mi zde zmirom bolj prijazni; vse je tako nekako »miniaturno«, »fletkano«. Ampak blato, blato! Rekel sem, da bi Slovenske Gorice silno obogatele, če bi bilo blato na prodaj. Ko smo se peljali k sv. Antonu (dve uri od tod), so se kolesa do osi udirala in vsak hip sem mislil, da se prekopicnemo vsi skupaj v jarek. Nič boljše se nam ni godilo, ko smo romali od sv. Lenarta na Zavrh; gazili smo vodo, da je bilo joj; jaz sem imel dobro porcijo prežgane juhe v čevljih ... Kakor kraji, tako je tudi življenje tukaj miniaturno. V takih malih gnezdih si ljudje preganjajo svoj dolgčas s samimi prepiri in prepirčki ... Razkosana pa je družba tudi zato, ker Slovenci ne občujejo z nemškutarji, ali pa le toliko, kolikor morajo.«* Celotno dogajanje je treba razumeti in ocenjevati v kontekstu razgibanega časa na prelomu 19. in 20. stoletja v celotni monarhiji. Spodnja Štajerska in z njo tudi Slovenske gorice so se narodnostno prebujale

¹⁹ Neobjavljeno pismo z dne 21. maja 1907 v zapuščini H. Turne (uporabljeno po posredovanju D. Kermavnerja). Prim. Dušan Moravec, *Ivan Cankar in Lojz Kraigher* (www.dLib.si, z dne 28. 8. 2019).

²⁰ Ocena se zdi nekoliko pretirana, saj dejanske napetosti sploh niso dobivale širših dimenzij in so pogosto ostajale na osebnih ravneh. Ne smemo pozabiti, da je Kraigher povabil Ivana Cankarja na obisk k Sv. Trojici, ko se je ta vrnil z Dunaja, poln vtisov vele mestnega življenja in ljubljanskega okolja. Tudi politično je bil Cankar daleč od razmer v Slovenskih goricah. V povabilu za obisk mu je Kraigher med drugim napisal, da *»bi bilo dobro, da bi kdo od socialistov malo preštudiral obmejne razmere. Teh ne poznajo niti rodoljubi po poklicu, kaj šele vsi drugi. Narodnostni program tvoje stranke je gotovo idealen; a ne gre samo zanj, gre tudi za taktiko. In v tej pač ne vidim nobenega smotrnega dela. Pridi in poglej! In če te ne bo zase sram ob tej narodnostni mizeriji na Spodnjem Štajerskem in Koroškem, se grem obešat.«* (prim. Pisma Ivanu Cankarju II., Ljubljana 1984).

Slika 4: Nekdanja Kraigherjeva hiša v Sv. Trojici (foto Marjan Toš)

Slika 5: Spominska plošča trem pisateljem na nekdanji Kraigherjevi hiši (Foto Marjan Toš)

in zato Nemci pač niso bili navdušeni. Tako je bilo tudi pri Sv. Trojici, ko je kot okrajni zdravnik v tem kraju služboval dr. Alojz Kraigher. Vse do začetka prve svetovne vojne leta 1914. Torej pred 110 leti.

IV.

Po avstro-ogrski vojni napovedi Srbiji konec julija 1914 se je tudi na slovenskogoriškem podeželju na veliko začela izvajati mobilizacija. Uradniki iz Maribora so najprej naznanili delno mobilizacijo, kmalu po njej pa še splošno. Vpoklicani so bili navdušeni; slišati je bilo tudi klice: »*Hoch Österreich – nieder mit Serbien*«. Veliko je bilo popivanja in uživanja alkohola, kar je povzročalo praske proti Slovincem. Že 26. julija ponoči istega leta so šli vpoklicani možje in fantje skozi lenarški trg, vriskali in prepevali so, »*ne da bi reveži vedeli, da marsikateri gleda zadnjikrat Slovenske gorice. Bil je neskončno žalosten prizor, ko je odhajal cvet mladeničev Slovenskih goric v boj proti sokrvnim bratom za obstoj tedaj že popolnoma degenerirane in na smrt obsojene habsburške dinastije.*«²¹ 27. julija 1914 se je večja množica mobilizirancev zbrala v središču Lenarta. Spremljala jih je pihalna godba; na čelu te velike množice je bil Ferdinand Golob iz Svete Trojice²². Prepevalo se je in vriskalo; godba je večkrat zaigrala cesarsko himno. Takrat so se vsi odkrili. Mobilizacija se je nadaljevala še avgusta 1914. Mobilizirani vojaki so iz Slovenskih goric potovali do Maribora peš ali z vozovi, iz Maribora pa z vlaki na fronto proti Rusiji in Srbiji. Povprečna starost mobilizirancev iz Slovenskih goric je znašala 30 let. Pri Sv. Trojici so mobilizirali tudi učitelje na tamkajšnji šoli, ki so jih morale nadomestiti oziroma zamenjati učiteljice brez stalnega delovnega mesta. Zaradi vojne napovedi in mobilizacije so se na vseh šolah začele predčasne počitnice, ki so trajale do aprila 1915. Kmalu po izbruhu vojne so oblasti začele z aretacijami in zapiranjem zavednih Slovencev. Ob tem so takratne oblasti umetno netile sovraštvo do Srbov, kar se je z razvojem vojne le še stopnjevalo. Med zaprtimi je bil tudi takratni trojiški zdravnik dr. Bruno Weixl²³, ki je po

²¹ Ožbalt Ilaunig, Rokopisi; Kronika sodnije pri Sv. Lenartu, zvezek I., Pokrajinski arhiv Maribor, 1937045/2, spis Svetovna vojska, str. 108. Dr. Ožbalt Ilaunig je bil rojen 26. julija 1876 v Reberci na Koroškem; pravo je promoviral na Univerzi v Celovcu in je prišel na lenarško sodišče leta 1908. Hitro je napredoval in postal leta 1920 sodni starešina. Ta položaj je ohranil vse do upokojitve leta 1940. Umrli je 8. februarja 1945 v Lenartu, kjer je tudi pokopan (prim. *Zbornik ob 100-letnici sokolstva v Lenartu*, Lenart 2008, 11).

²² Ibid., Golob je bil trgovčev sin iz znane trojiške družine Golob.

²³ Bruno Weixl je bil slovenski zdravnik pri Sv. Trojici vse do leta 1941. Bil je vnet podpornik lenarškega društva Sokol, tesen sodelavec dr. Milana Goriška in udeleženec sokolskega zleta v Rušah na Vidov dan, 28. junija 1914. Ima veliko zaslug za razvoj sokolske ideje in gibanja pri Sv. Trojici, kjer je lenarški Sokol že leta 1921 ustanovil odsek za Sv. Trojico,

odhodu dr. Alojza Kraigherja prevzel njegovo ordinacijo. Aretirali so ga 30. avgusta 1914 in odpeljali v graški zapor. Kot razlog za prijetje so oblasti navedle njegovo sodelovanje z Rdečim križem v času balkanskih vojn, ko je bil dr. Bruno Weixl zdravnik v Nišu. Poleg tega je aktivno sodeloval z naprednimi lenarškimi narodnjaki in s pripadniki društva Sokol. Poleti 1914 se je udeležil tudi znamenitega zleta mariborskih sokolov v Rušah²⁴.

Slika 6: Dr. Bruno Weixl, trojiški zdravnik, prvi slovenski župan in podpredsednik lenarškega Sokola na odkritju spomenika kralju Aleksandru leta 1938 v sokolski opravi (osebni arhiv prof. dr. Gabrijela Elka Borka, Maribor)

katerega pglavitni namen je bil pridobivanje in vzgajanje novih članov. Pred II. svetovno vojno je bil dr. Bruno Weixl tudi namestnik staroste Sokolskega društva Lenart (prim. Marjan Toš, *Sokolsko društvo Lenart 1908–1998*, Lenart 1998, 35–39).

²⁴ Zdi se, da je pri Sv. Trojici nekoliko preveč pozabljeno, da je dr. Weixl takoj po razpadu monarhije in prevratu novembra 1918 v Sv. Trojici ustanovil Narodni svet (NS) in po odstranitvi nemškutarskega župana postal slovenski župan. 29. decembra 1918 je organiziral veliko proslavo v počastitev nastanka prve jugoslovanske države, ki so se je udeležili tudi gostje iz sosednjega Lenarta. Bil je nadvse aktivni član in funkcionar lenarškega Sokolskega društva in pobudnik za ustanovitev njegove čete v Sv. Trojici. Kot četni starosta Sokola je 19. junija 1938 pri Sv. Trojici organiziral veliko sokolsko srečanje, na katerem so ob večtisočglavi množici obiskovalcev odkrili kip ubitemu jugoslovanskemu kralju Aleksandru I.

Dr. Weixl je ostal pri Sv. Trojici do 1. aprila 1941, ko je bil mobiliziran v jugoslovansko kraljevo vojsko in je po njeni kapitulaciji kot begunec živel v Ljubljani. Tam se je že leta 1941 pridružil OF in bil leta 1942 interniran v italijanska taborišča, iz katerih se je vrnil po italijanski kapitulaciji septembra 1943. Leta 1944 je odšel na osvobojeno ozemlje in se pridružil NOV. Po končani vojni je bil 1. septembra 1945 z dekretom poslan v Maribor, kjer je delal kot zdravnik in nato dolga leta kot okrajni sanitarni inšpektor in vodja okrajne sanitarne inšpekcije vse do upokojitve leta 1958. Po krajši bolezni je umrl leta 1967 in je pokopan na mariborskem pokopališču. Pri Sv. Trojici se ga najstarejši prebivalci še spominjajo kot srčnega zdravnika in izredno zavednega Slovenca. V njegovi hiši je bila po letu 1945 urejena splošna ambulanta, že nekaj let pa je v njej tudi sedež občine Sv. Trojica.

V.

Vojna se je nadaljevala; vse več je bilo vpoklicanih in vse več mož in fantov iz Slovenskih goric je na frontah padlo. Vojaštva v teh krajih ni bilo čutiti; vojaki so prihajali le ob naborih in prevzemih zrnja. Tega je bilo vse manj, saj so bila polja slabo obdelana in so bile letine slabše kot pred vojno. Mnogi kmetje so zrnje tudi skrivali in bili zato sodno preganjani. Zato so veliko trpeli; vsi posestniki so vedeli, da ne morejo shajati s količinami zrnja, ki so jih pustile oblasti, če hočejo redno obdelati polja. Zato je bilo naravno, da so zrnje skrivali. Kdor pa je imel nesrečo, da so mu to dokazali – ovadbe sovražnih sosedov so le prepogosto odigrale vlogo –, se je moral zagovarjati pred sodiščem. Kazni so bile stroge; obenem je bil izrečen tudi zaseg najdenega zrnja. Med prvo svetovno vojno 1914–1918 je bilo življenje v trgu in v okoliških vaseh dokaj enolično in se je s stopnjevanjem vojne čedalje bolj slabšalo. Nastopil je čas, ko je tudi ta del Slovenskih goric ostal brez znatnega dela moške delovne sile, saj so bili možje in fantje na veliko mobilizirani v avstro-ogrsko vojsko in so se borili na frontah. Tam jih je veliko padlo; bili so ranjeni ali celo pogrešani. Pri Sv. Trojici je med prvo svetovno vojno padlo 13 vojakov.²⁵ Na zemlji so delale ženske in tudi otroci, saj bi sicer ostala polja še bolj neobdelana. Izvajanje šolskega pouka je bilo zato precej oteženo. Beguncev v Slovenskih goricah v času vojne ni bilo veliko, pač pa so proti koncu v večjem številu prihajali ljudje iz bližnjega Maribora, da bi kupili osnovna živila za vsakdanjo prehrano. Živil je namreč vse bolj primanjkovalo; postajala so draga in težko jih je bilo dobiti. Kmetje iz Slovenskih goric jih v mesto niso več nosili, saj so

²⁵ Spominsko obeležje na župnijski cerkvi sv. Trojice in po navedbah p. Bernarda Goličnika z dne 13. novembra 2014.

jih pogosto okradli in je bilo to nevarno početje. Zato so prihajali meščani med kmete in bili veseli, če so lahko kupili vsaj nekaj živil. Ljudje so bili že sestradani in so živež kupovali tudi po visokih cenah. Pojavljali so se celo posamezni prekupčevalci, ki so na podeželju pokupili vse, kar se je sploh kupiti dalo. Tudi širše območje Sv. Trojice je zajelo deklaracijsko gibanje – podpisovanje izjav v podporo Majniški deklaraciji²⁶. V Sv. Trojici je izjave v podporo deklaraciji podpisalo 170 ljudi, v Oseku 161, v Zg. Porčiču 94 in v Senarski 110 ljudi. Deklaracijsko gibanje se je še posebej razmahnilo na območju Sv. Ane. Tam je podporo Majniški deklaraciji dr. Antona Korošca podpisalo 55 deklet iz Zgornje Ročice, 21 članic dekliške zveze pri Sv. Ani in 32 mož in fantov v imenu okrajnega šolskega sveta in občinskega odbora. Majniška deklaracija je v celotnih Slovenskih goricah močno odmevala. Pisma podpore Antonu Korošču in njegovi jugoslovanski politiki so prihajala celo od vojakov na frontah. *»Nas pa, in vse pošteno misleče Slovence navdaja neomajno upanje, da nam jugoslovanski domovini iz krvi naših dragih padlih vzklije svoboda, za katero trpimo, se borimo in umiramo. Tega prepričanja nam sedaj ne prikrati nobena moč na svetu.«*²⁷ Deklaracijsko gibanje je občutno zajelo tudi širše cerkvenjaško območje. Izjavo za majniško deklaracijo so podpisovali različni sloji prebivalstva, dekleta in žene, možje in fantje.

Po razpadu avstro-ogrske monarhije je 1. decembra 1918 nastala nova jugoslovanska država, Kraljestvo SHS (Srbov, Hrvatov in Slovencev), po letu 1929 Kraljevina Jugoslavija. Navdušenje nad novo državo je bilo ob ustanovitvi tudi pri Sv. Trojici precejšnje, a je kmalu splahnelo in na površje je prišlo precejšnje razočaranje. Najbolj zaradi agrarne reforme in še vedno perečih gospodarsko-socialnih težav, ki so pestile osrednje Slovenske gorice. Sploh po koncu vojne, ko je bilo na podeželju občutiti veliko pomanjkanje. Svoje je tudi pri Sv. Trojici dodala še propaganda, ki ni zaobšla določenega odpora zoper Srbe. Celo javno so nekateri pri Lenartu in v Sv. Trojici poudarjali, da za

²⁶ Majniška deklaracija je eden izmed najpomembnejših narodno-političnih programov, ki so opredelili zgodovino Slovencev v 20. stoletju. Pomemben del Majniške deklaracije je bila t. i. »habsburška klavzula«, ki je zagovarjala združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov pod habsburško nadoblastjo, vendar je zanikala državno-pravni sistem Avstro-Ogrske, torej dualizem. Želeli so namreč, da bi se oblikovala nova država. Deklaracija je združila vodilne slovenske, hrvaške in srbske politike v avstrijski polovici in povzdignila raven političnega odločanja na raven naroda kot celote (prim. Vlasta stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje*, Maribor 2017, 68). Zahteve Majniške deklaracije so »minimalna zahteva Slovencev«, od katere nikakor ne morejo odstopiti in sprejeti kakšne kompromisne rešitve slovenskega vprašanja. V dunajskem državnem zboru je Majniško deklaracijo 30. maja 1917 prebral dr. Anton Korošec.

²⁷ Ivan Kukovec, gorski topničar pri 17. pešpolku, soška fronta (prim. Igor Zemljič, *Pregled socialne, gospodarske in kulturne zgodovine Sv. Ane v Slovenskih goricah med leti 1800–1919*, v: *Sveta Ana skozi čas*, ur. Marjan Toš, Sveta Ana 2009, 181).

Slovence so, za Srbe pa ne. To je prihajalo iz zmernih nemških krogov, ki so v obeh trgih negotovo čakali na končni razplet dogodkov. Vpliv nemške propagande je bil večji zaradi bližnjega dogajanja v Mariboru. Proti novi državi SHS je bilo uperjeno tudi širjenje vznemirljivih vesti o tem, da je prišlo v Ljubljani do upora vojaštva, da je general Maister pobegnil in da je vojaška oblast ukazala evakuacijo Maribora in postojank severno od Drave. Propaganda je sejala negotovost tudi zaradi širjenja lažnih vesti o propadu mariborske Posojilnice, ki je po zaslugi dr. Franja Rosine na veliko pomagala Maistru z denarjem.²⁸ Začela se je ostra gonja proti »krvoločnim Srbom« in proti srbski vojski, ki so jo obdolžili različnih hudodelstev. Nad novo državo ni bilo čutiti pretiranega navdušenja. Ob tem je še najbolj zgovorna kasnejša pripomba dr. Ilauiga, »da je sreča, da tu ni prišlo do plebiscita – Slovenske gorice bile bi izgubljene kakor divni Korotan«.²⁹ V ta kontekst sodi tudi ugotovitev, da je nastanek nove države zlasti na obmejnem območju Slovenskih goric pomenil novo periferizacijo in izgubo stika z najpomembnejšim in najbližjim gospodarskim središčem Cmurekom. V večetnično prebivalstvo pa je zasadil seme razdora, ki je vodilo do nepomirljivih nacionalnih konfliktov v času druge svetovne vojne. Novi državi SHS so bili najbolj naklonjeni lenarški intelektualci, zlasti predstavniki svobodnih poklicev in pripadniki Sokola.

Slika 7: Množično zborovanje ZFO pri Sv. Trojici leta 1938 v počastitev 20-letnice Jugoslavije (arhiv Slovenec, NUK)

²⁸ Marjan Toš, *Prevratni dnevi 1918/1919 pri Lenartu v Slovenskih goricah*, v: ČZN, št. 2/1997, Maribor 1997, 70. Z dr. Rosino je tesno sodeloval lenarški odvetnik in narodnjak ter Maistrov podpornik dr. Milan Gorišek.

²⁹ Ožbalt Ilauig, *Dogodki pri Sv. Lenartu za časa prevrata*, rokopis, Knjižnica Lenart.

Podobno je bilo pri Sv. Trojici, kjer je prevzel vodenje Narodnega sveta dr. Bruno Weixl in postal prvi slovenski župan. Prva svetovna vojna je pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah povzročila rahlo stagnacijo prebivalstva. Življenje se je počasi vračalo v ustaljene tirnice. V trgu so ekonomsko vplivne in močne nemške družine ostale tudi med obema svetovnima vojnama. Napetosti in konfliktov med njimi in večinskim slovenskim prebivalstvom razen posameznih verbalnih izpadov praktično ni bilo. So se pa napetosti začele rahlo stopnjevati po letu 1933 in predvsem po letu 1938, ko je Nemčija k tretjemu rajhu priključila Avstrijo.

VIRI IN LITERATURA

Branko Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo? Slovenska politika na Štajerskem v letih 1906–1914*, Celje 2005.

Bruno Hartman, *Maribor – dogajanja in osebnosti*, Maribor 2009.

Ožbolt Ilaunig, *Moje življenje*, Lenart 2016.

Ožbolt Ilaunig, *Kronika sodnije Sv. Lenart*, Lenart 2018.

Fran Kovačič, *Štajerska in Prekmurje*, Ljubljana 1926.

Milena Kokol, Aleksander Purgaj, Ivan Roškar, *Narodni politik iz Slovenskih goric*, Jurovski Dol 2019.

Snježana Plemeniti, *Slovenska Štajerska v 19. stoletju, Kulturno zgodovinski oris*, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Oddelek za slovanske jezike in književnost, Maribor 2015.

Podobe trojiške šole (ur. Darko Škerget in Marjan Toš), Sv. Trojica 2011.

Slovenski gospodar, letnik XLIL, št. 16, z dne 14. 4. 1908.

Slovenski gospodar, letnik XLIX, št. 29, z dne 16. 5. 1915.

Slovenska kronika XX. stoletja (1900–1941), Ljubljana 1995.

Vlasta Stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje*, Maribor 2017.

Bogo Teply, *Narodnostno življenje pri Lenartu v Slovenskih goricah pred prvo svetovno vojno*, v: *Svet med Muro in Dravo* (ur. Viktor Vrtnjak), Maribor 1968.

Trojiška kronika (ur. Marjan Toš), druga dopolnjena izdaja, Sv. Trojica 2015

Marjan Toš, *Prevratni dnevi 1918/1919 pri Lenartu v Slovenskih goricah*, ČZN, št. 2/1997, str. 322–326.

Marjan Toš, *Sokolsko društvo Lenart 1908–1998*, Lenart 1998.

Marjan Toš, *Lenart od admontske postojanke Radehova do središča Slovenskih goric*, v: *Lenart za jutri* (ur. Borut Juvanec), Lenart 2010.

Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do slovenske države*, Ljubljana, 2010.

Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979.

»KO BI BIL PRI TROJICI, TUDI TI NE BI BIL SOCIALIST ...«

Povzetek

Sv. Trojica v Slovenskih goricaх v času razgibanega dogajanja na prelomu 19. in 20. stoletja ni igrala vidnejše vloge. V trgu so bili gospodarsko in politično najvplivnejši tržani Nemci. V trgu se je kljub temu začela prebujati slovenska narodna zavest, saj so se celotna slovenska Štajerska in z njo tudi Slovenske gorice vse bolj narodnostno prebujale. Nad tem pa Nemci pač niso bili navdušeni. V skrbi za slovenstvo so takrat odigrali pomembno vlogo šole in učitelji, ki so bili v dobršnem delu nosilci narodnostnega in kulturnega življenja na podeželju. Takšne razmere so bile tudi pri Sv. Trojici, ki v primerjavi z bližnjim Lenartom ni veljala ravno za trdno slovensko postojanko, saj je v trškem središču živel veliko Nemcev. Za razliko od Lenarta pa pri Sveti Trojici ni bilo odmevnejših narodnostnih bojev med večinskim slovenskim prebivalstvom in gospodarsko vplivnimi Nemci. Zunanja podoba trškega središča je bila precej nemška, v resnici pa je bil trg tako kot bližnji Lenart slovenski. Okoliško podeželje je bilo povsem slovensko. Trojica tudi ni premogla državnih uradov in ustanov, saj ni imela niti brzojavnega urada. V desetletju pred prvo svetovno vojno se je v trgu čutil vpliv okrajnega zdravnika dr. Alojza Kraigherja, ki je v Slovenske gorice povabil tudi Ivana Cankarja. Ta je res prišel k njemu jeseni 1910 in ostal v trgu do pomladi 1911. Pristno je doživiljal trški vsakdanjik, ki ga je v svojem Kontrolorju Škrobarju pred 110 leti slikovito opisal njegov gostitelj dr. Kraigher. Letos mineva od izida romana 110 let. Prav tako mineva 110 let od začetka prve svetovne vojne, ki je močno prizadela tudi trojiško območje in terjala veliko mrtvih, ranjenih in pogrešanih. Vojna se je končala z razpadom avstro-ogrske monarhije in z ustanovitvijo nove jugoslovanske države, Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS), od leta 1929 Kraljevine Jugoslavije.

Kljub siceršnjemu navdušenju nad novo državo je bilo tudi pri Sv. Trojici v Slovenskih goricaх ob prevratu novembra in decembra 1918 precej zadržanosti in dvomov. Še vedno je bilo na podeželju občutiti veliko pomanjkanje zaradi vojne; svoje je dodala tudi propaganda, ki ni zaobšla določenega odpora zoper Srbe. Celo javno so nekateri ekonomsko močni in vplivni Trojičani tako kot številni Lenartčani poudarjali, da za Slovence so, za Srbe pa ne. To je prihajalo iz zmernih nemških krogov, ki so v obeh trgih, v katerih so imeli do konca razpada avstro-ogrske monarhije prevladujoči politični in gospodarski vpliv, negotovo čakali na končni razplet dogodkov. Čeprav se večinsko slovensko prebivalstvo s to propagando ni preveč obremenjevalo, pa le ni bilo čutiti pretiranega navdušenja nad novo državo. Ob tem je še najbolj zgovorna kasnejša pripomba dr. Ožbolta Ilauniga, lenarškega sodnega starešine in kronista, »da je sreča, da tu ni prišlo do plebiscita – Slovenske gorice bile bi izgubljene kakor divni Korotan«. V novi državi so se socialne stiske podeželskega prebivalstva tudi na trojiškem območju nadaljevale, konfliktov med Slovenci in maloštevilnimi Nemci, ki so v trgu ostali, pa razen občasnih verbalnih duelov v glavnem ni bilo. Trški Nemci so tudi pri Sv. Trojici vnovič opozorili nase po letu 1933 in zlasti po letu 1938, ko je bližnja Avstrija postala sestavni del Tretjega rajha.

“IF YOU WERE IN TROJICA, YOU WOULDN’T BE A SOCIALIST EITHER ...”

Summary

The region of Sv. Trojica in Slovenske gorice did not occupy a prominent position during the tumultuous events at the turn of the 19th and 20th centuries. At that time, the Germans held significant economic and political influence in the area. Despite this, the square served as a focal point for the awakening of Slovenian national consciousness.

This awakening was evident throughout Slovenian Styria, including the Slovenske gorice region. The role of schools and teachers was particularly noteworthy in the promotion of Slovene identity, as they served as key agents in advancing national and cultural life within the rural communities. In comparison to the nearby town of Lenart, Sv. Trojica was not considered a steadfast Slovenian stronghold, primarily due to the significant German population residing in the town center. However, unlike Lenart, Sv. Trojica did not witness high-profile ethnic conflicts between the majority Slovene population and the economically influential German community. Externally, the square center projected a predominantly German image, but in reality, the square, much like its neighboring town Lenart, had a Slovenian character. The surrounding countryside was entirely Slovenian. Notably, Sv. Trojica lacked state offices and institutions, including a telegraph office. In the decade preceding the First World War, the influence of district physician Dr. Alojz Kraigher was felt in the square. Dr. Kraigher's invitation to Ivan Cankar, a renowned Slovenian writer, to Slovenske gorice was a significant event. Cankar's subsequent stay in Sv. Trojica from the autumn of 1910 to the spring of 1911 provided him with a genuine experience of daily life in the square. Dr. Kraigher vividly captured this experience in his publication "Controller Škrobar," marking the 110th anniversary of its release this year.

The year 2021 also marks the 110th anniversary of the commencement of the First World War, which profoundly impacted the Trojica area, resulting in significant casualties, injuries, and missing individuals. The end of the war led to the dissolution of the Austro-Hungarian monarchy and the establishment of a new Yugoslav state, known as the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (SHS), later renamed the Kingdom of Yugoslavia in 1929.

Despite the enthusiasm for the new state, there was also a great deal of reluctance and doubt in Sv. Trojica v Slovenskih goricah at the time of the upheaval in November and December 1918. There was still a great sense of deprivation in the countryside due to the war; propaganda, which did not bypass a certain resistance against the Serbs, also added its own. Even in public, some economically powerful and influential inhabitants of Trojica, like many Lenart residents, stressed that they were for the Slovenes, but not for the Serbs. This came from moderate German circles, who were waiting uncertainly for the final outcome of events in the two squares in which they had the dominant political and economic influence until the end of the dissolution of the Austro-Hungarian monarchy. Although the majority of the Slovene population was not too bothered by this propaganda, there was little enthusiasm for the new state. The most telling remark in this regard is the later remark by Dr. Ožbolt Ilaunig, a Lenart court elder and chronicler, that "it is fortunate that the plebiscite did not take place here – Slovenske gorice would have been lost like the wondrous Korotan". In the new country, the social hardships of the rural population continued in the Trojica region, and conflicts between the Slovenes and the few Germans who remained in the square, apart from the occasional verbal duel, were largely absent. The Germans also reasserted themselves in Sv. Trojica after 1933 and especially after 1938, when nearby Austria became an integral part of the Third Reich.

„WENN DU IN TROJICA WÄREST, WÄRST DU AUCH KEIN SOZIALIST ...“

Zusammenfassung

Die Region von Sv. Trojica in Slovenske gorice nahm während der turbulenten Ereignisse um die Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert keine herausragende Stellung ein. Zu dieser Zeit hatten die Deutschen einen erheblichen wirtschaftlichen und politischen Einfluss in der Region. Trotzdem diente der Marktplatz als Brennpunkt für das erwachende sloweni-

sche Nationalbewusstsein. Dieses Erwachen war in der gesamten slowenischen Steiermark zu spüren, auch in der Region Slovenske gorice. Die Rolle der Schulen und der Lehrer war bei der Förderung der slowenischen Identität besonders bemerkenswert, da sie eine Schlüsselrolle bei der Förderung des nationalen und kulturellen Lebens in den ländlichen Gemeinden spielten. Im Vergleich zur nahe gelegenen Stadt Lenart galt Sv. Trojica nicht als unerschütterliche slowenische Hochburg, was vor allem an der bedeutenden deutschen Bevölkerung im Stadtzentrum lag. Doch im Gegensatz zu Lenart war Sv. Trojica keine öffentlichkeitswirksamen ethnischen Konflikte zwischen der slowenischen Mehrheitsbevölkerung und der wirtschaftlich einflussreichen deutschen Gemeinschaft. Nach außen hin vermittelte das Zentrum des Marktplatzes ein überwiegend deutsches Bild, aber in Wirklichkeit hatte der Platz, ähnlich wie sein Nachbarort Lenart, einen slowenischen Charakter. Die umliegende Landschaft war vollständig slowenisch. Vor allem gab es in Sv. Trojica keine staatlichen Ämter und Einrichtungen, einschließlich eines Telegrafenamtes. In dem Jahrzehnt vor dem Ersten Weltkrieg war der Einfluss des Kreisarztes Dr. Alojz Kraigher auf dem Marktplatz zu spüren. Die Einladung von Dr. Kraigher an Ivan Cankar, einen bekannten slowenischen Schriftsteller, nach Slovenske gorice war ein bedeutendes Ereignis. Cankars anschließender Aufenthalt in Sv. Trojica vom Herbst 1910 bis zum Frühjahr 1911 vermittelte ihm ein authentisches Bild vom täglichen Leben auf dem Marktplatz. Dr. Kraigher hat diese Erfahrung in seiner Publikation „Controller Škrobar“, deren Erscheinen sich dieses Jahr zum 110. Mal jährt, anschaulich festgehalten.

Das Jahr 2021 markiert auch den 110. Jahrestag des Beginns des Ersten Weltkriegs, der die Gegend um Trojica stark in Mitleidenschaft zog und zahlreiche Tote, Verletzte und Vermisste zur Folge hatte. Das Ende des Krieges führte zur Auflösung der österreichisch-ungarischen Monarchie und zur Gründung eines neuen jugoslawischen Staates, bekannt als das Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen (SHS), das später im Jahr 1929 in Königreich Jugoslawien umbenannt wurde.

Trotz aller Begeisterung für den neuen Staat gab es auch in Sv. Trojica v Slovenskih gorica große Vorbehalte und Zweifel, als der Umbruch im November und Dezember 1918 stattfand. Auf dem Land herrschte aufgrund des Krieges immer noch ein großes Gefühl der Entbehrung. Auch die Propaganda, die einen gewissen Widerstand gegen die Serben nicht ausließ, tat das Ihre dazu. Selbst in der Öffentlichkeit betonten einige wirtschaftlich mächtige und einflussreiche Einwohner von Trojica, wie viele Einwohner von Lenart, dass sie für die Slowenen, aber nicht für die Serben seien. Dies kam aus gemäßigten deutschen Kreisen, die mit Ungewissheit auf den endgültigen Ausgang der Ereignisse auf den beiden Marktplätzen warteten, auf denen sie bis zum Ende der Auflösung der österreichisch-ungarischen Monarchie den dominierenden politischen und wirtschaftlichen Einfluss hatten. Obwohl sich die Mehrheit der slowenischen Bevölkerung nicht allzu sehr von dieser Propaganda beeindrucken ließ, war die Begeisterung für den neuen Staat gering. Die aufschlussreichste Bemerkung in diesem Zusammenhang ist die spätere Bemerkung von Dr. Ožbolt Ilaunig, einem Hofältesten und Chronisten von Lenart, dass „es ein Glück ist, dass das Plebiszit hier nicht stattgefunden hat – Slovenske gorice wäre verloren gegangen wie das wunderbare Korotan“. Im neuen Land setzten sich die sozialen Nöte der Landbevölkerung in der Region Trojica fort, und Konflikte zwischen den Slowenen und den wenigen Deutschen, die auf dem Platz geblieben waren, blieben, abgesehen von gelegentlichen verbalen Duellen, weitgehend aus. Die Deutschen setzten sich auch in Sv. Trojica nach 1933 und vor allem nach 1938, als das nahe gelegene Österreich ein integraler Teil des dritten Reiches wurde.